فراوانی بکارگیری روش‌های طب مکمل و سنتی در ساکنین شهر تهران

دکتر سید آرش طهرانی بنی هاشمی: * پزشک عمومی، پژوهشگر، مؤسسه پژوهشگران بدون مرز
دکتر هما اصغری فرد: پزشک عمومی، پژوهشگر، مؤسسه پژوهشگران بدون مرز
دکتر علی اکبر حقدوست: متخصص اپیدمیولوژی، استادیار دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی کرمان
مژگان برغمدی: کارشناس پرستاری، مؤسسه پژوهشگران بدون مرز
دکتر نوشین محمد حسینی: داروساز، کمیته تجویز و مصرف منطقی دارو، معاونت غذا و داروی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

فصلنامه پایش
سال هفتم شماره چهارم پاییز ۱۳۸۷ صص ۳۶۲-۳۵۵
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۷/۳/۲۰

چکیده

این مطالعه به منظور بررسی فراوانی استفاده مردم از روش‌های مختلف طب مکمل و سنتی در شهر تهران انجام گردید. در این مطالعه فراوانی استفاده از روش‌های مختلف تاکنون، در یک سال گذشته، در یک ماه گذشته و نیز دفعات استفاده از آنها و هزینه‌ای که بابت استفاده از هر روش پرداخته‌اند مورد پرسش قرار گرفت. همچنین شایع‌ترین بیماری‌هایی که این روش‌ها برای درمان آنها استفاده شده بود. مورد بررسی قرار گرفت. این مطالعه بر روی ۶۱۴۸ نفر از شهروندان تهرانی که به روش خوشه‌ای از ۳۰ محله تهران انتخاب گردیدند انجام شد. اطلاعات مورد نظر به وسیله پرسشنامه‌ای که شامل ۳۶۳ سؤال در ۱۶بخش مختلف بود و توسط پرسشگران آموزش دیده جمع‌آوری شد. پایایی و اعتبار پرسشنامه قبل از استفاده در مطالعه پایلوت مورد ارزیابی و تأیید قرار گرفت. ۵۷/۳ درصد از افراد مورد مطالعه زن و ۴۲/۷ درصد مرد بودند. ۲۲/۷ درصد از افراد مورد مطالعه کمتر از ۱۵ سال، ۲۸/۸ درصد، ۱۵ تا ۳۰ سال، ۳۵/۹ درصد، ۳۰ تا ۶۰ سال و بقیه بالاتر از ۶۰ سال سن داشتند. بیشترین رضایت از روش‌های یوگا درمانی/ مدیتیشن، طب سنتی/ بومی ایران و آب درمانی گزارش شد. شایع‌ترین شکایات و بیماری‌هایی که روش حجامت برای درمان آنها مورد استفاده قرار گرفته بود، «اختلالات انعقادی (افزایش غلظت خون)»، "«کمر درد و سایر بیماری‌های عضلانی ـ اسکلتی» و «آکنه و سایر بیماری‌های پوستی» بودند. روش‌های مختلف طب سنتی/ بومی ایران مثل شکسته بندی، زالو انداختن و خوردن ماهی زنده بیشتر برای درمان شکستگی و در رفتگی، کمر درد و سایر بیماری‌های اسکلتی ـ عضلانی و بیماری‌های کبدی به کار رفته بودند. فراوانی پائین استفاده از روشی مانند یوگا درمانی و مدیتیشن علی‌رغم بالا بودن رضایت پس از استفاده از آن ممکن است به علت عدم آگاهی عموم مردم از تاثیرات این روش و همچنین هزینه‌های شروع استفاده از این شیوه‌ها باشد. به نظر می‌رسد اطلاع رسانی و افزایش آگاهی مردم در مورد روش‌هایی همچون یوگا و تأثیرات آن و افزایش تعداد مراکز ارائه دهنده این روش و کاهش هزینه‌های آن به منظور سهولت دسترسی مردم، در افزایش استفاده از این روش مؤثر باشد. این مطالعه نیز مانند سایر مطالعات نشان داد که طب مکمل ـ سنتی بیشتر برای درمان و پیشگیری از مشکلات اسکلتی ـ عضلانی و مشکلات اعصاب و روان (مانند میگرن و اضطراب) به کار می‌رود که با توجه به شیوع بالای این بیماری‌ها در جامعه، این یافته‌ها قابل توجیه است. با توجه به حجم بالای استفاده از روش‌های طب مکمل و این که بخش عمده‌ای از این روش‌ها توسط خود افراد یا اطرافیان آنها تجویز می‌گردد، لزوم برنامه‌ریزی برای آموزش عمومی و نیز تربیت افراد آموزش دیده و صلاحیت دار برای ارائه خدمات طب مکمل و سنتی به گونه‌ای مؤثرتر و ایمن‌تر احساس می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: فراوانی، روش‌های طب مکمل و سنتی، شهر تهران

* نویسنده پاسخگو: تهران، خیابان کریمخان زند، خیابان شهید حسینی، کوچه دوم غربی، پلاک ۱/۱، واحد ۱۵
تلفن: ۸۸۸۳۶۹۱۹

[Downloaded from payeshjournal.ir on 2026-11-12]
[DOR: 20.1001.1.16807626.1387.7.4.6.6]

مقدمه

طب مکمل عبارت است از درمان‌ها و مداخلات پزشکی که به طور گسترده در دانشکده‌های پزشکی آموزش داده نمی‌شوند و به طور معمول نیز در بیمارستان‌ها در دسترس نیستند. امروزه از این شیوه‌ها در کنار طب رایج برای درمان و بازگرداندن سلامتی به افراد بیمار و پیشگیری از ایجاد بیماری در افراد سالم به طور گسترده‌ای استفاده می‌شود. مطالعات انجام شده در سایر کشورهای دنیا حاکی از استفاده قابل توجه از این روش‌ها بوده و به رغم تمامی پیشرفت‌ها و تبلیغات انجام شده در مورد پزشکي کلاسیک، هر روزه تعداد بیشتری از مردم به طب مکمل علاقه‌مند می‌شوند[۱، ۲].

تحلیل بهره مندی (Utilization) مردم از خدمات طب مکمل و سنتی گام نخست در جهت برنامه‌ریزی برای گسترش بکارگیری روش‌های مفید طب مکمل و سنتی و محدودسازی استفاده از روش‌های غیرمؤثر و زیانبار در این زمینه است. داده‌های معتبر بهره‌مندی می‌توانند اطلاعات مفیدی در زمینه میزان‌های کلی بهره مندی از خدمات طب مکمل و سنتی در جامعه و نیز اطلاعات ویژه‌ای را در زمینه این که چه کسی، از چه نوع خدمتی استفاده می‌کند و این خدمت را از چه منبعی، به چه مقدار، به کدام دلیل و با چه هزینه‌ای دریافت می‌کند ارائه نمایند. به عبارت دیگر می‌توان تصویر روشنی از تقاضای جامعه برای دریافت این خدمات، شیوه اقدام مردم برای یافتن پاسخ به این تقاضا و شیوه پاسخگویی نظام ارائه خدمات به تقاضای جامعه به دست آورد. تجزیه و تحلیل صحیح این اطلاعات می‌تواند کمک شایانی برای سیاست‌گذاری برنامه ریزان، مدیران و عرضه کنندگان خدمات طب مکمل و سنتی باشد.

در این مطالعه که به منظور تعیین فراوانی بکارگیری روش‌های طب مکمل و سنتی در ساکنین تهرانی انجام شد، حدود ۶۱۰۰ نفر از شهروندان از جنبه‌های مختلف استفاده از این دسته روش‌های درمانی مورد پرسشگری قرار گرفتند.

مواد و روش کار

این مطالعه از نوع پیمایشی مقطعی است که در ۳۰ محله شهر تهران انجام شد. در این طرح پرسشنامه به روش پرسشگری درب منازل تکمیل شد. به این منظور از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای استفاده شد. در این طرح از چارچوب نمونه‌گیری اماکن مسکونی سرشماری اداره پست در سال ۱۳۸۰ استفاده شد. در مرحله اول، شهر تهران بر اساس مناطق ۸ گانه پستی به ۸ طبقه تقسیم و در مرحله بعدی ۳۰ سرخوشه به صورت تصادفی از چارچوب نمونه‌گیری اداره پست و تلگراف و تلفن و متناسب با جمعیت هر یک از مناطق ۸گانه انتخاب شد. پس از انتخاب سرخوشه‌ها، با مراجعه به هر یک از آنها، و حرکت به سمت راست از مبدأ آدرس سرخوشه، تا ۹۰ پلاک مسکونی شناسایی شد. در مرحله بعدی در هر پلاک (ساختمان) یک واحد مسکونی (خانوار) به طور تصادفی انتخاب گردید و تمامی افراد خانوار به عنوان نمونه‌های طرح وارد مطالعه شدند. افراد بالای ۱۵ سال مستقیماً و افراد کمتر از ۱۵ سال توسط یکی از والدین یا سرپرست وی مورد پرسشگری قرار می‌گرفتند.

مراجعه به هر خانوار تا ۳ نوبت برای خانوارها و یا افرادی از خانوار که در مراجعات اول و دوم حضور نداشتند انجام گرفت. به منظور نظارت و کنترل کیفیت طرح، همزمان با فاز جمع‌آوری اطلاعات، ۵ درصد از پرسشگری‌های هر پرسشگر به صورت حضوری و ۱۰ درصد از پرسشنامه‌های طرح به صورت تلفنی نظارت می‌گردید. همچنین پس از جمع‌آوری اطلاعات، تیم لکه‌گیری تمامی پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده را لکه‌گیری محتوایی می‌نمود تا موارد نقص اطلاعات و اندازه‌های غیرواقعی و کدهای نامعتبر شناسایی گردد. برای گردآوری اطلاعات از یک پرسشنامه شامل پرسش از مشخصات فردی و سؤالات مرتبط با استفاده از روش‌های مختلف شامل داروهای گیاهی، حجامت/ بادکش، طب سوزنی، هومیوپاتی، یوگادرمانی/ مدیتیشن، هیپنوتیزم، ماساژ درمانی، طب فشاری، دعا درمانی/ نذر، آب درمانی، انرژی‌درمانی، کایروپراکتیک و طب سنتی/ بومی ایرانی استفاده شد. پرسشگران طرح قبل از شروع جمع‌آوری اطلاعات در کارگاه آموزشی شرکت نمودند و با اهداف طرح، روش اجرا و روش پرسشگری آشنا شدند.

در این مطالعه برای اندازه‌گیری فراوانی استفاده از روش های مختلف، ابتدا پس از نام بردن روش درمانی از وی سوال می‌گردید که آیا آن را می‌شناسد یا نه و ملاک فقط پاسخ فرد بود و پس از آن از افراد در مورد فراوانی استفاده از روش‌هایی که می‌شناختند، سؤال می‌شد. لذا توضیحی در مورد تعریف آن روش از سوی پرسشگر به فرد پاسخ دهنده داده نمی‌شد. در این مطالعه روش‌های حجامت و بادکش (حجامت خشک) با هم و یوگادرمانی و مدیتیشن نیز همراه هم پرسیده شد. لذا در پرسش از مردم، استفاده از هر یک از روش‌های یوگا و مدیتیشن به تنهایی و نیز همراه با هم سؤال گردید

[Downloaded from payeshjournal.ir on 2026-11-12]

[DOR: 20.1001.1.16807626.1387.7.4.6.6]

و در تحلیل نتایج، استفاده به هر یک از این ۳ شکل به عنوان یوگا/ مدیتیشن گزارش گردیده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها به کمک نرم‌افزار SPSS (نسخه ۱۲) و نرم‌افزار STATA (نسخه ۸) صورت گرفت. برای تحلیل داده و بیان شاخص‌های توصیفی از روش Survey data analysis با در نظر گرفتن اثر خوشه استفاده شد. فراوانی‌های ارائه شده در مورد استفاده از روش‌های مختلف تاکنون و در یک سال گذشته و هزینه‌های پرداختی هر روش با جمعیت سرشماری سال ۷۵ شهر تهران برای سن و جنس استاندارد شده‌اند.

یافته‌ها

در مجموع ۶۱۴۸ نفر مورد پرسشگری قرار گرفتند. میزان پاسخدهی به طور متوسط در خوشه‌های مورد مطالعه ۷۰/۸ درصد بود. ۵۷/۳ درصد از شرکت کنندگان در مطالعه زن و ۴۳/۷ درصد مرد بودند. ۲۲/۷ درصد از افراد مورد مطالعه سن کمتر از ۱۵ سال، ۹/ ۴۸ درصد ۱۵ تا ۴۴ سال و بقیه سن ۴۵ سال و بالاتر داشتند. میانگین سن افراد مورد مطالعه ۳۲/۱ سال و انحراف معیار آن ۲۰/۵ سال بود. در افراد ۷ سال و بالاتر مطالعه، ۷ درصد افراد بی‌سواد، ۴۵/۶ درصد دارای درجات مختلفی از تحصیلات بدون دیپلم و ۴۷ درصد دارای تحصیلات در حد دیپلم و بالاتر بودند. ۳۱/۱ درصد از افراد، تحت پوشش هیچ بیمه‌ای نبودند. ۶۱ درصد تحت پوشش یک بیمه و ۷/۴ درصد از افراد همزمان دارای ۲ بیمه بودند. ۶ درصد از افراد نیز وضعیت بیمه نامشخص داشتند. در پاسخ به سؤالی که از افراد بالای ۱۵ سال مطالعه در مورد آشنایی با روش‌های مختلف طب مکمل و سنتی پرسیده شد، بالاترین آشنایی با روش‌های دعا درمانی (۹۴/۷ درصد)، گیاهان دارویی/ داروهای گیاهی (۹۴/۵ درصد)، حجامت (۹۰/۸ درصد) و کمترین میزان آشنایی با روش‌های کایروپراکتیک (۴/۳ درصد)، طب فشاری (۶/۲ درصد) و هومیوپاتی (۱۰/۳ درصد) ذکر شد (جدول شماره ۱). در این سؤال، معیار آشنایی با هر روش فقط اظهار خود فرد بود.

از افرادی که با هر روش آشنایی داشتند، در مورد این که تاکنون از آن روش استفاده کرده‌اند یا نه، سؤال گردید. این سؤال برای افراد کمتر از ۱۵ سال توسط یکی از والدین یا سرپرست وی پاسخ داده شد. ۶۶/۳ درصد (دامنه اطمینان ۹۵٪: ۷۰/۲ - ۶۲/۶ درصد) از افراد مورد مطالعه تاکنون از حداقل یکی از روش‌های طب مکمل ـ سنتی استفاده کرده بودند. ضمن آن که ۵۲/۵ درصد (دامنه اطمینان ۹۵٪: ۵۶/۶ - ۴۸/۵ درصد) در طول یک سال گذشته حداقل یکی از روش‌های طب مکمل و سنتی را مورد استفاده قرار داده بودند (جدول شماره ۱).

همانگونه که در جدول شماره ۲ نیز مشاهده می‌شود، گیاهان دارویی/ داروهای گیاهی و دعا درمانی به ترتیب با ۵۴/۶ درصد و ۲۴/۲ درصد بالاترین مصرف را داشته‌اند. فراوانی استفاده از روش‌های مختلف در یک سال و ۱ ماه گذشته نشان می‌دهد که گیاهان دارویی و دعا درمانی کماکان در صدر جدول استفاده، نسبت به سایر روش‌ها قرار دارند. داروهای گیاهی/ گیاهان دارویی ۴۷/۷ درصد، حجامت ۴/۳ درصد، طب سوزنی ۰/۴ درصد، هومیوپاتی ۰/۵ درصد، یوگا درمانی / مدیتیشن ۱/۲ درصد، هیپنوتیزم ۰/۲ درصد، ماساژدرمانی ۳/۲ درصد، دعا درمانی/ نذر ۲۰/۹ درصد، آب درمانی ۷/۷ درصد، انرژی درمانی / ریکی ۲ درصد، کایروپراکتیک ۰/۳ درصد و طب سنتی / بومی ایران (غیر از داروهای گیاهی و حجامت) ۲/۳ درصد.

از افرادی که طی یک سال گذشته روش‌های مختلف طب مکمل/ سنتی را استفاده کرده بودند، در مورد فراوانی دفعات استفاده از آنها سؤال شد. در روش گیاهان دارویی، ۱۸ درصد از استفاده کنندگان بیش از ۳ بار در ماه، ۲۷ درصد ۲ تا ۳ بار در ماه و ۵۵ درصد ۱ بار و یا کمتر در ماه از این روش استفاده کرده بودند.

در روش دعادرمانی/ نذر ۵۹/۳ درصد از استفاده کنندگان بیش از ۴ بار در ماه، ۲۳/۲ درصد ۲ تا ۴ بار در ماه و ۱۷/۵ درصد ۱ بار و یا کمتر در ماه از این روش استفاده کرده بودند.

میانگین دفعات استفاده از روش حجامت / بادکش ۲/۱۵ ± ۱/۹۶ دفعه (انحراف معیار ± میانگین)، طب سوزنی ۵/۳ ± ۶/۰۲، هومیوپاتی۳/۸ ± ۲/۶ جلسه، هیپنوتیزم ۵/۵ ± ۶/۵ جلسه، ماساژ درمانی ۳۹/۶ ± ۱۵/۲جلسه، طب فشاری۱۱۳/۳ ± ۴۲/۸ جلسه، انرژی درمانی۳۷/۶ ± ۱۰/۳ جلسه، کایروپراکتیک ۱۱/۱± ۹/۶ جلسه و طب سنتی / بومی ایرانی ۰/۸ ± ۱/۴ نوبت بود. در روش یوگا درمانی / مدیتیشن ۵۴/۵ درصد از کسانی که در یک سال گذشته استفاده کرده بودند، بیش از ۴ بار در ماه، ۱۶/۴ درصد ۲ تا ۴ بار در ماه و ۲۹ درصد افراد کمتر از یک بار در ماه آن را به کار برده بودند. در روش آب درمانی ۴۵ درصد از استفاده کنندگان، کمتر از ۱ بار در ماه، ۳۰/۹ درصد ۲ تا ۴ بار در ماه و ۲۳/۹ درصد بیش از ۴ بار در ماه از این روش استفاده کرده بودند. در پاسخ به سؤالی که دلیل انتخاب روش‌های طب مکمل/ سنتی پرسیده شده بود، شایع‌ترین دلایل به ترتیب «تجربه‌های سودمند قبلی خود و

[Downloaded from payeshjournal.ir on 2026-11-12]
[DOR: 20.1001.1.16807626.1387.7.4.6.6]

دیگران»، «کم خطر بودن و عوارض کمتر روش» و «عدم پاسخ کافی درمانی به طب رایج» ذکر شد (نمودار شماره ۱).

در مورد روش دعادرمانی علاوه بر موارد ذکر شده در جدول، توصیه منابع مذهبی ۷۰ درصد و باور و اعتقاد قلبی به تأثیر دعا ۹۶/۵ درصد و توصیه اطرافیان ۸۲/۵ درصد در انتخاب این روش نقش داشته‌اند و دسترسی آسان‌تر به داروهای گیاهی در مقایسه با طب رایج توسط ۴۷/۴ درصد از پاسخ دهندگان به عنوان یکی دیگر از دلایل انتخاب روش داروهای گیاهی/گیاهان دارویی انتخاب شده بود. از استفاده کنندگان طی یک سال گذشته روش‌های مختلف طب مکمل/ سنتی، در مورد شایع‌ترین شکایات و بیماری‌هایی که برای درمان یا پیشگیری آن روش را به کار برده بودند سؤال گردید. در روش داروهای گیاهی، درد و ناراحتی معده و شکم (۳۴/۲ درصد)، اضطراب و سایر اختلالات روانی (۱۶/۵ درصد)، سرفه و تنگی نفس (۸/۴ درصد)، فشارخون بالا و مشکلات قلبی (۵/۷ درصد) و یبوست (۵/۶ درصد) بیشترین موارد استفاده بودند. در روش حجامت / بادکش، اختلالات انعقادی (۲۴/۹ درصد)، کمر درد و بیماری‌های عضلانی ـ اسکلتی (۲۰/۳ درصد)، آکنه و سایر بیماری‌های پوستی (۱۴/۷ درصد) و فشار خون و سایر بیماری‌های قلبی (۱۰/۷ درصد) ذکر شده بود. در روش طب سوزنی کمر درد و بیماری‌های اسکتی ـ عضلانی (۵۴/۲ درصد)، افزایش و کاهش وزن (۱۲/۵ درصد) مورد اشاره قرار گرفته بود.

در روش هومیوپاتی، اضطراب و سایر مشکلات عصبی ـ روانی (۳۳/۳ درصد)، سردرد و میگرن (۱۸/۵ درصد)، آنفلونزا و سرماخوردگی (۱۸/۵ درصد) و تنگی نفس و آسم (۱۴/۸ درصد) علت مراجعه بوده است.

در روش یوگا درمانی / مدیتیشن کنترل تنش و سایر اختلالات روانی (۶۸/۸ درصد)، کمردرد و سایر مشکلات اسکلتی ـ عضلانی (۲۱/۹ درصد) و میگرن و سایر سردردها (۱۴/۱ درصد) و در روش هیپنوتیزم تنش و سایر اختلالات روانی (۷۲/۷ درصد)، میگرن و سایر سردردها (۲۷/۳ درصد) وکمردرد و سایر مشکلات اسکلتی ـ عضلانی (۱۸/۲ درصد) مد نظر بوده است.

در روش ماساژ درمانی کمردرد و سایر مشکلات اسکلتی ـ عضلانی (۸۵/۵ درصد)، استرس و سایر اختلالات روانی (۵/۵ درصد) و میگرن و سایر سردردها (۳/۴ درصد) و در روش طب فشاری، کمردرد و مشکلات اسکلتی ـ عضلانی (۲۰ درصد) و میگرن و سایر سردردها (۲۰ درصد) ذکر شده بود.

در روش دعادرمانی / نذر، کمردرد و سایر بیماری‌های اسکلتی ـ عضلانی (۱۹/۴ درصد)، میگرن و سایر سردردها (۷/۱ درصد)، استرس و سایر بیماری‌های روانی (۷/۱ درصد) و فشارخون و بیماری‌های قلبی (۴/۲ درصد) و در روش آب درمانی، کمردرد و سایر بیماری‌های اسکلتی ـ عضلانی (۸/۱ درصد)، اضطراب و سایر بیماری‌های روانی (۸/۱ درصد) و میگرن و سایر سردردها (۴/۲ درصد) علت مراجعه ذکر شده بود. در روش انرژی درمانی، کمردرد و سایر بیماری‌های اسکلتی ـ عضلانی (۴۶ درصد)، اضطراب و سایر اختلالات روانی (۲۸ درصد)، میگرن و سایر سردردها (۲۲ درصد) و فشارخون و بیماری‌های قلبی (۶ درصد) و در روش کایروپراکتیک کمردرد و سایر بیماری‌های اسکلتی ـ عضلانی (۹۰ درصد) و سر درد (۱۰ درصد) و بالأخره در روش طب سنتی / بومی ایرانی، شکستگی و دررفتگی و ضرب دیدگی (۷۶/۸ درصد)، کمردرد و سایر بیماری‌های اسکلتی ـ عضلانی (۱۴/۷ درصد)، و بیماری‌های کبدی (۲/۶ درصد) بیشترین موارد استفاده بودند. از نظر رضایت استفاده کنندگان از روش‌های مختلف، بیشترین رضایت از روش‌های یوگا درمانی/ مدیتیشن، طب سنتی/ بومی ایران و آب درمانی اعلام شد (نمودار شماره ۲).

جدول شماره ۱- فراوانی استفاده از طب مکمل سنتی در یک سال گذشته

وضعیت استفاده از طب مکمل در ۱ سال گذشته	تعداد	درصد
استفاده از یک روش	۲۲۱۱	۳۵/۲
استفاده از دو روش	۸۸۵	۱۲/۶
استفاده از سه روش	۲۵۴	۳/۶
استفاده از چهار روش و بیشتر	۷۵	۱/۱
عدم استفاده	۲۷۲۳	۴۷/۵
جمع	۶۱۴۸	۱۰۰

[Downloaded from payeshjournal.ir on 2026-11-12]
[DOR: 20.1001.1.16807626.1387.7.4.6.6]

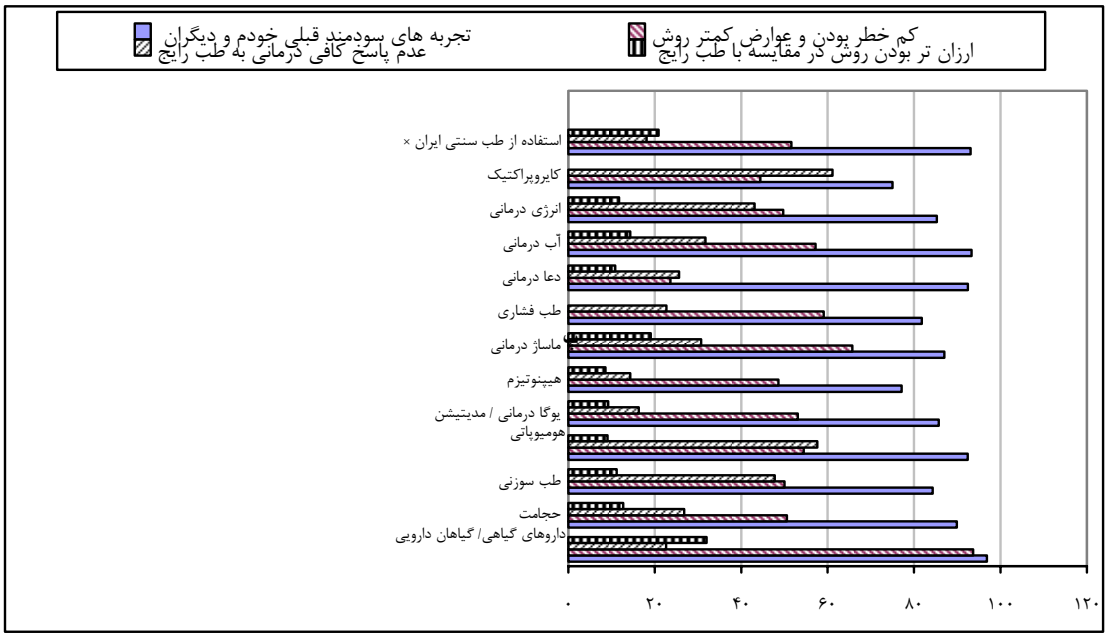
جدول شماره۲- توزیع فراوانی استفاده از روش‌های مختلف طب مکمل / سنتی

روش	فراوانی افراد آشنا با روش (در افراد بالای ۱۵ سال) (درصد)	فراوانی افرادی که تا کنون از این روش استفاده کرده‌اند (درصد)	فراوانی استفاده در یک سال گذشته (درصد)	فراوانی استفاده در یک ماه گذشته (درصد)
داروهای گیاهی/ گیاهان دارویی	۹۴/۵(۹۲/۷-۹۶/۲)	۵۴/۶(۵۱/۳-۵۷/۸)	۴۴/۲(۴۰/۷-۴۷/۷)	۲۲/۷(۲۰/۱-۲۵/۳)
حجامت(خونگیری/بادکش/کوزه‌انداختن)	۹۰/۸(۸۸/۵-۹۳/۱)	۷/۷(۶/۴-۹/۱)	۳/۱(۲/۳-۳/۹)	۰/۳(۰/۱-۰/۵)
طب سوزنی	۶۱/۸(۵۵/۱-۶۸/۶)	۱/۷(۱/۲-۲/۱)	۰/۳(۰/۱-۰/۴)	۰/۰۳(۰/۰۰۹-۰/۰۹) *
هومیوپاتی	۱۰/۳(۷/۱-۱۳/۴)	۱/۰(۰/۵-۱/۵)	۰/۴۶(۰/۱۷-۰/۷۵)	۰/۱۳(۰/۰۵-۰/۳۲)
یوگا درمانی / مدیتیشن	۵۰/۴(۴۳/۰-۵۷/۸)	۱/۲(۰/۸-۱/۷)	۰/۸۸(۰/۵۴-۱/۲)	۰/۴۵(۰/۲۱-۰/۶۹)
هیپنوتیزم	۶۷/۳(۶۲/۳-۷۲/۲)	۰/۵(۰/۳-۰/۶)	۰/۱۵(۰/۰۸-۰/۲۹)*	۰/۰۸(۰/۰۳-۰/۲۲) *
ماساژدرمانی	۵۷/۲(۵۳/۳-۶۱/۰)	۴/۳(۳/۳-۵/۳)	۲/۴(۱/۷-۳/۰)	۱/۰(۰/۶-۱/۴)
طب فشاری	۶/۲(۴/۸-۷/۶)	۰/۳(۰/۱-۰/۶)	۰/۱۶(۰/۰۶-۰/۴۲) *	۰/۱(۰/۰۴-۳/۳) *
دعا درمانی/ نذر	۹۴/۷(۹۲/۱-۹۷/۳)	۲۴/۲(۲۰/۸-۲۷/۶)	۱۴/۸(۱۲/۲-۱۷/۵)	۹/۹(۷/۵-۱۲/۲)
آب درمانی	۸۶/۹(۸۲/۴-۹۱/۴)	۹/۷(۸/۱-۱۱/۳)	۵/۷(۴/۵-۶/۹)	۲/۱(۱/۶-۲/۷)
انرژی درمانی / ریکی	۴۹/۹(۴۳/۳-۵۶/۶)	۲/۸(۲/۱-۳/۶)	۱/۵(۱/۰-۱/۹)	۰/۷۷(۰/۵-۱/۰)
کایروپراکتیک	۴/۳(۲/۵-۶/۰)	۰/۴(۰/۲-۰/۶)	۰/۲(۰/۰۷-۰/۴)	۰/۰۳(۰/۰۱-۰/۱) *
استفاده از طب سنتی / بومی ایران (غیر از داروهای گیاهی و حجامت)**	۸۴/۸(۸۰/۴-۸۹/۳)	۱۰/۹(۸/۵-۱۳/۳)	۱/۹(۱/۳-۲/۵)	۰/۲۳(۰/۱۳-۰/۳۹) *

مقادیر داخل پرانتز دامنه اطمینان ۹۵٪ هستند. مواردی که با * مشخص شده‌اند، با استفاده از توزیع پواسن (Poisson) برآورد شده‌اند.

** مانند: شکسته بندی، زالو انداختن، خوردن ماهی زنده، ...)

نمودار شماره ۱- فراوانی دلایل مختلف انتخاب هر یک از روش‌های طب مکمل

× روش‌هایی غیر از داروهای گیاهی و حجامت

[Downloaded from payeshjournal.ir on 2026-11-12]
[DOR: 20.1001.1.16807626.1387.7.4.6.6]

نمودار شماره ۲- میزان رضایت استفاده کنندگان از روش‌های مختلف طب مکمل

× روش‌هایی غیر از داروهای گیاهی و حجامت

بحث و نتیجه گیری

نتایج نشان می‌دهند که حدود نیمی از جمعیت تهران حداقل از یکی از انواع طب مکمل ـ سنتی در یک سال گذشته استفاده کرده‌اند. در مطالعه‌ای که دکتر صدیقی و همکاران در سال ۱۳۸۲ در شهر تهران بر روی افراد ۱۵ سال و بالاتر انجام دادند نیز شیوع مصرف سالیانه استفاده از طب مکمل ۴۲/۲ درصد گزارش شده است. اختلاف ۱۰ درصدی در میزان شیوع سالیانه استفاده افراد از روش‌های مختلف طب مکمل و سنتی در این ۲ مطالعه می‌تواند ناشی از اختلاف در روش‌های مورد سؤال از مردم به عنوان روش‌های مختلف طب مکمل باشد که در مطالعه حاضر استفاده از روش‌های حجامت، دعادرمانی، آب درمانی، ماساژ درمانی، کایروپراکتیک نیز از افراد مورد مطالعه سؤال شده بود؛ در حالی که این روش‌ها در مطالعه دکتر صدیقی و همکاران مورد پرسش قرار نگرفته بودند[۳]. در مطالعه Barnes و همکاران وی نیز که بر روی حدود ۳۱۰۰۰ نفر افراد ۱۸ سال و بالاتر آمریکایی در سال ۲۰۰۲ صورت گرفته است، فراوانی سالیانه استفاده از حداقل یکی از روش‌های طب مکمل ۶۲٪ گزارش شده است[۴]. در مطالعات صورت گرفته در استرالیا (افراد ۱۵ ساله و بالاتر) و بریتانیا (افراد ۱۸ ساله و بالاتر) نیز شیوع سالانه استفاده از طب مکمل به ترتیب ۴۸/۵ درصد و ۲۸/۳ درصد گزارش شده است[۵، ۶]. در ژاپن نیز مطالعه‌ای که به روش مصاحبه تلفنی استفاده از طب مکمل را در ۴۲۹۲ نفر ارزیابی کرده بود نشان داد که ۷۶ درصد از افراد طی یک سال گذشته حداقل از یکی از این روش‌ها استفاده کرده بودند[۷].

شایع‌ترین روش‌هایی که در مطالعه ما از آنها استفاده می‌شد، داروهای گیاهی/ گیاهان دارویی و دعا درمانی بوده‌اند. در مطالعه Barnes و همکاران و Ni و همکاران که هر دو در آمریکا انجام شده است و دعا درمانی به عنوان یکی از روش‌های طب مکمل مورد سؤال قرار گرفته است، این روش در صدر روش‌های مورد استفاده بوده و بعد از آن گیاهان دارویی و فرآورده‌های آن شایع‌ترین روش طب مکمل مورد استفاده بوده‌اند[۴، ۸].

نتایج استفاده از روش‌های مختلف در افراد ۱۵ سال و بالاتر در مطالعه حاضر فراوانی کمتری را در بکارگیری روش‌های هیپنوتیزم، طب سوزنی، یوگا درمانی و مدیتیشن و انرژی درمانی در مقایسه با مطالعه دکتر صدیقی و همکاران نشان می‌دهد. به عنوان مثال استفاده از روش هیپنوتیزم و طب سوزنی در آن مطالعه حدود ۶ برابر نتایج به دست آمده از مطالعه ما است. فراوانی استفاده از هومیوپاتی در ۲ مطالعه شبیه به هم و معادل میزان استفاده از آن در ژاپن است[۳، ۷].

نتایج نشان می‌دهند که بیشترین عدم رضایت از طب مکمل که مربوط به طب سوزنی و پس از آن هومیوپاتی بوده است به ترتیب

[Downloaded from payeshjournal.ir on 2026-11-12]
[DOR: 20.1001.1.16807626.1387.7.4.6.6]

در کمتر از ۴۰ و ۳۰ درصد از افراد استفاده کننده گزارش شده است. فراوانی پائین استفاده از روشی مانند یوگا درمانی و مدیتیشن علی‌رغم بالا بودن رضایت پس از استفاده از آن ممکن است به علت عدم آگاهی عموم مردم از تأثیرات این روش‌ها و همچنین هزینه‌های شروع استفاده از آنها باشد. به نظر می‌رسد در صورت اطلاع رسانی و افزایش آگاهی مردم در مورد این روش‌ها و تأثیرات آنها و افزایش تعداد مراکز ارائه دهنده این روش‌ها و کاهش هزینه‌ها به منظور سهولت دسترسی مردم، افزایش استفاده از آنها قابل انتظار باشد.

این مطالعه نیز مانند سایر مطالعات نشان داد که طب مکمل ـ سنتی بیشتر برای درمان و پیشگیری از مشکلات اسکلتی ـ عضلانی و مشکلات اعصاب و روان (مانند میگرن و اضطراب) به کار می‌رود[۳، ۴]. البته با توجه به شیوع بالای این بیماری‌ها در جامعه، این یافته‌ها قابل توجیه است.

روش‌های مختلف بکار رفته در پیمایش‌های مختلف اندازه‌گیری بهره‌مندی از طب مکمل، محدودیت‌هایی را در مقایسه نتایج آنها با یکدیگر ایجاد می‌کند. این مطالعات در تعریف جمعیت هدف و یا تعریف طب مکمل و این که از لیستی از روش‌های مختلف طب مکمل استفاده کنند یا از سؤالات باز، ممکن است با یکدیگر تفاوت داشته باشند. در این مطالعه روش نمونه‌گیری احتمالی چند مرحله‌ای مورد استفاده که تمامی مناطق شهر تهران را پوشش داده و نیز حجم نمونه مناسب و پاسخدهی قابل قبول افراد مورد مطالعه و نیز استفاده از پرسشگران آموزش دیده و مجرب در جمع‌آوری اطلاعات و ورود تمامی افراد خانوار در همه گروه‌های سنی به مطالعه، از مزایای کار بوده و نتایج این مطالعه تا حد زیادی قابل اعتماد و تعمیم به جامعه تلقی می‌شود.

این مطالعه همچنین خطاهایی در مطالعات مشابه همچون استفاده از پرسشنامه خود ایفا که باعث حذف افراد بی‌سواد از مطالعه می‌شود و یا استفاده از نسبت‌های خام بدون در نظر گرفتن وزن، سن و جنس که نتایج را نامعتبر می‌کند و یا استفاده از لیستی محدود برای تعریف طب مکمل که باعث کاهش اعتبار ابزار اندازه‌گیری و به تبع آن تخمین غیر دقیق نتایج می‌گردد را ندارد.

نتایج مطالعه نشان دادند که نسبت قابل ملاحظه‌ای از افراد جامعه برای درمان بیماری‌های خود از روش‌های طب مکمل استفاده می‌نمایند. انتخاب این روش‌ها که عمدتاً به دلیل کم خطر بودن و عوارض کمتر و نیز عدم پاسخ کافی درمانی به طب کلاسیک است، در کنار اطلاعات مربوط به بیماری‌هایی که این روش‌ها برای درمان آنها مورد استفاده قرار گرفته‌اند، نشان می‌دهد که روش‌های مختلف طب مکمل در درمان بیماری‌هایی که استرس و مشکلات روانی ـ عصبی نقش مهمی در ایجاد و یا تشدید آنها دارند، استفاده کنندگان قابل توجهی دارد.

با توجه به فراوانی استفاده از گیاهان دارویی در ماه گذشته و در نظر گرفتن جمعیت کشور (حدود ۶۵ میلیون نفر)، برآورد می‌شود که حدود ۲۸ میلیون و ۶۰۰ هزار نفر سالانه از این روش استفاده کنند. با توجه به حجم بالای استفاده از روش‌های طب مکمل و این که بخش عمده‌ای از این روش‌ها توسط خود افراد یا اطرافیان آنها تجویز می‌گردد، لزوم برنامه‌ریزی برای آموزش عموم و نیز تربیت افراد آموزش دیده و صلاحیت‌دار برای ارائه خدمات طب مکمل و سنتی به گونه‌ای مؤثرتر و ایمن‌تر احساس می‌گردد.

تشکر و قدردانی

این مقاله نتیجه طرح تحقیقاتی مصوب مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی ایران به شماره قرارداد ۶۹۰/ط/م/۲۶/پ مورخ ۸۴/۶/۱۶ است. به این وسیله از مشاوره و همکاری کلیه اساتید، محققین و کارکنان محترم آن مؤسسه، به ویژه جناب آقای دکتر گوشه‌گیر و جناب آقای دکتر انصاری تشکر می‌گردد. نویسندگان همچنین از همراهی و مشاوره آقایان دکتر رضا کرمی، دکتر نیک بین، دکتر مازیار مرادی لاکه، دکتر شکیبی، دکتر امید صادقپور، دکتر محمد علی حیدرنیا و خانم دکتر کتایون جهانگیری تشکر می‌نمایند.

[Downloaded from payeshjournal.ir on 2026-11-12]
[DOR: 20.1001.1.16807626.1387.7.4.6.6]

منابع

1- Goldbeck-Wood S, Dorozynski A, Lie LG. Complementary medicine is booming worldwide. British Medical Journal 1996; 313: 131-33

2- Eisenberg DM, Davis RB, Ettner SL. Trends in alternative medicine use in the United States, 1990-1997. The Journal of the American Medical Association 1998; 280, 1569-75

۳- صدیقی ژیلا، مفتون فرزانـه، مـشرفی مهـوش، آگـاهی و بیـنش نسبت به طب مکمل و میزان استفاده از ایـن خـدمات در جمعیـت شهر تهران، پایش، ۱۳۸۳، ۴، ۲۸۹-۲۷۹

4- Barnes PM, Powell-Griner E, McFann K, Nahin RL. Complementary and Alternative Medicine Use among Adults: United States, 2002. Advance Data from vital and health statistics; no 343. Hyattsville, Maryland: National Center for Health Statistics. 2004

5- MacLennan AH, Wilson DH, Taylor AW. Prevalence and cost of alternative medicine in Australia. Lancet 1996; 347: 569-73

6- Thomas K.J, Nicholl J.P, Coleman P. Use and expenditure on complementary medicine in England: a population based Survey. Complementary Therapies in Medicine 2001; 9: 2-11

7- Yamashita H, Tsukayama H, Sugishita C. Popularity of complementary and alternative medicine in Japan: a telephone survey. Complementary Therapies in Medicine 2002; 10: 84-93

8- NI H, Simile C,. Hardy A. M. Utilization of Complementary and Alternative Medicine by United States Adults. Medical Care 2002; 40: 353–58

[Downloaded from payeshjournal.ir on 2026-11-12]
[DOR: 20.1001.1.16807626.1387.7.4.6.6]